

פסח תשע"ד

הרהורים על ההגדה של פסח

הרבה אורנה פילץ, 'יוצרות ניגון'

א. מי שקוראת את ההגדה שמה לב לשני מאפיינים בולטים ויוצאי דופן. הראשון הוא הפרגמנטריות והכאוטיות של הטקסט. השני, העדר כמעט מוחלט של נשים. מה הקשר בין האופי המקוטע והמפורק של ההגדה ובין הדרת הנשים הקיצונית שלה?

ההגדה נולדה מהחורבן. היא טקסט שמחליף את הטקס המקורי של אכילת קרבן הפסח. היא נקראת כמו טקסט פוסט טראומטי שמספר על חוויה פנימית של שבר, ולא מצליחה לאסוף את השברים לרצף קוהרנטי. ההגדה מעניקה לאלוהים את המפתח היחיד ומחפשת גאולה מוחצת וחד משמעית בעתיד הנצחי, זה שמתקרב תמיד ולעולם אינו מגיע. קנה המידה מוגזם, מוגדל, בלתי סביר בעליל.

הנשים מייצגות עבור החכמים את הממשות, הגוף, הלידה, את קנה המידה של חיי אדם בשר ודם, ילוד אישה (כמו שרואים בשברי אזכורים כמו "רבבה כצמח השדה נתתיך", "ואמר לך: בדמך חיי", "אם הבנים", "ארבע אמהות", "תשעה ירחי לידה"). הנשים מזכירות לחכמים את החיים הממשיים, הגופניים, את הלידה ואת המוות. ההגדה מושכת אל עבר הפנטסטי ומתרחקת מקנה המידה האנושי. הרבנים יוצרים עולם סטרילי מנשים, מרחיקים ומשכיחים אותן בכדי לברוא בדמיונם את אותו עולם פנטסטי שיחידות הזמן שלו שייכות לנצח.

ב. ההגדה מתלבטת איך ליישם את העיקרון של 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח'. איך לקחת סיפור קשה כמו שלנו ולספר אותו באופן אופטימי.

לא מדובר בתרגיל פוסט מודרני אלא בשאלה קריטית להישרדות שלנו. עלינו לחבר מהטראומות שעברנו כעם סיפור בעל פשר שיבנה אותנו. אבל איך? בחינת המדרש ההגדי ל"מקרא ביכורים" יכול ללמד על הקושי העומד בפני החכמים.

המשנה בפסחים פרק י' משנה א' מורה כך: "ודורש מ'ארמי אבד אבי' עד שיגמור כל הפרשה כולה."

על אף ההנחיה המפורשת לדרישת "כל הפרשה כולה", המדרש שמופיע בהגדה משמיט את החלק האחרון, כלומר את הפואנטה. המדרש של ההגדה נעצר בפסוק "וַיִּזְבְּחוּ ה' מִמְצָרִים בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע יְטוּיָה וּבְמֶרְאָ גְדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתֵּי" (דברים כו, ח) ולא מגיע לדרוש את הפסוקים האחרונים של הפרשה: "וַיִּזְבְּחוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתְּנוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ: וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רְאשֵׁיית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי ה'. וְהִנְחִיתוּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ: וְשִׂמַחְתָּ בְּכָל הַטוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ אֲתָה וְהִלֵּוּ וְהִגְרָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ" (שם, ט-יא).

הסיטואציה הדרמטית המתוארת בדברים כ"ו היא של החקלאי שמביא את ראשית התוצרת החקלאית שלו לבית המקדש. ברגע הסיפוק והמימוש של הבאת הביכורים הוא מצווה לזכור את הסיפור של העם ולראות עצמו כחלק מאותו סיפור. הפעולה והסיפור מאשרים זה את זה ואת התכלית של הפרויקט כולו.

ההגדה מנסה לספר את ההיסטוריה היהודית כסיפור ש"מתחיל בגנות ומסיים בשבח" ומקרא ביכורים עונה על הדרישה הזאת, אז למה ההגדה נמנעת מלפרש את הפרשה כולה?

אפשר לטעון שההגדה מתרכזת בנושא שלה. זאת ההגדה של פסח. מסופר בה על היציאה החפוזה, המצה והמרור. הסיפור של הארץ הוא סיפור אחר.

אבל אפשר להעזי יותר.

כאמור חיבור ההגדה קשור לחורבן. ההגדה נוצרת כשהחקלאים כבר לא יכולים להביא ביכורים לבית המקדש. היא תוצאה של השבר. איך תוכל לספר על הסוף הטוב? על "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך"? הרי כל הסיפורים על הדרך הקשה יש להם משמעות והם נסבלים כשהם בחזקת מחיר בדרך אל הארץ הטובה. אבל אם הארץ גם היא רק אפיזודה חולפת, אז מה המשמעות של כל הדרך הארוכה והקשה? מה פשר הייסורים, הפסח, המצה והמרור, לשם מה? ההגדה מתעלמת ומשכיחה את חלקו האחרון של הקטע המקראי משום שקשה לה להתעמת עם הגרסה הזאת של "סוף טוב". במקרא הסוף מתואר בלשון הווה: "וַעֲתָה הִנֵּה הַבְּאֵתִי" סביב פעולה חקלאית, טבעית. החקלאי מחובר לאדמתו, משפחתו ולחברה בה הוא חי: "וְשִׂמְחֶתָּ בְּכֹל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ אֶתָּה וְהַלְוֵי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ: " השמחה הזאת כבר לא קיימת עבור מחברי ההגדה וקשה אפילו להיזכר בה. החכמים לא מסוגלים לקוות שוב לאותו "שבח" מקראי והם פונים לכיוון שונה באופן רדיקלי: ציפייה לנס אלוהי, אותות ומופתים.

ג. אנחנו שחזרנו לארצנו צריכים סיפור טוב יותר, מאוזן יותר, בריא נפשית יותר, אמין יותר. שנוגע בשמים אבל יושב על רצפת אגן יציבה, מחובר לקרקע. סיפור שכולל את הארץ, את הנשים, את החברה, את הגר. את המציאות.

לנו, נשות ואנשי בתי המדרש של ההתחדשות היהודית, מקום מרכזי בחיבור הסיפור החסר. בינתיים אנחנו מתמקדות באישי, בחיים של כל אחת ואחת (והקטעים בהגדת "והיא שעמדה" הם דוגמא יפיפייה), מוסיפות את הקולות הפרטיים שלנו.

אני מקווה שבעתיד נצליח לשזור בעזרת הסיפורים האישיים גרסה חדשה לסיפור הגדול, גרסה שתכיל את ריבוי הקולות והשברים. שיחד, נשים וגברים, נצליח לאחות את השבר בין התרבות שלנו שהתנתקה מבסיס האם ובין קרקע המציאות.